

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Ինստիտուտի կողմից	VII
Առաջաբան	I

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱՇԽԱՐՀԸ (Ս. Տ. ՆՐԵՄՅԱՆ)

1. Հայկական լեռնաշխարհը	7
2. Հայկական բարձրավանդակի լեռնադրոշմը	12
3. Հայաստանի գետերն ու լճերը	25
4. Լեռնային հարթավայրերն ու հովիտները, նրանց տնտեսական նշանակությունը	36
5. Կլիմա	41
6. Հողային ծածկույթը	43
7. Բուսական աշխարհը	45
8. Կենդանական աշխարհը	48
9. Բնական հարստություններ	51
10. Հաղորդակցության ճանապարհներ	53

Բ Ա Ժ Ի Ն Ա

ՆԱԽԱԴԱՐՅԱՆ—ՀԱՄԱՑՆԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Գլուխ առաջին.— Պալեոլիթը (նին քարի դարը Հայաստանում) (Ս. Հ. Սարգսյան)

1. Հայաստանի բնապատմական պայմանները մարդկության պատմության հնագույն դարաշրջանում	60
2. Ստորին պալեոլիթը (վաղ հին քարի դարը)	63
3. Միջին պալեոլիթը (հին քարի դարի միջին շրջան)	78
4. Վերին պալեոլիթը (հին քարի դարի ուշ շրջան)	85

Գլուխ երկրորդ.— Մեզոլիթը (միջին քարի դարը) և նեոլիթը (նոր քարի դարը) Հայաստանում (Ս. Հ. Սարգսյան)

1. Մեզոլիթ	94
2. Նեոլիթ	100

Գլուխ երրորդ.— Հայաստանը էնեոլիթի (պղնձեքարեդարյան) ժամանակաշրջանում (Հ. Ա. Մարտիրոսյան)

1. Հայկական լեռնաշխարհը որպես էնեոլիթյան մշակույթի օջախներից մեկը	111
2. էնեոլիթյան Հայաստանի տնտեսական կյանքը	116

Գլուխ չորրորդ.— Վաղ բրոնզի դարը Հայաստանում

1. Վաղբրոնզեդարյան մշակութային օջախները (Հ. Ա. Մարտիրոսյան, է. Վ. Խանզադյան)	126
2. Վաղբրոնզեդարյան Հայաստանի տնտեսության հիմնական ձևերը (Հ. Ա. Մարտիրոսյան, է. Վ. Խանզադյան)	132

3. Արհեստագործությունը վաղբրոնդեդարյան Հայաստանում (Հ. Ա. Մարտիրոսյան, Է. Վ. Խանզադյան)	137
4. Սոցիալական փոփոխություններ (Հ. Ա. Մարտիրոսյան)	145
5. Վաղ և միջին բրոնզի դարի ցեղերն ու ժողովուրդները Հայկական լեռնաշխարհում և հարևան երկրներում (Ի. Մ. Դյակոնով)	146

Բ Ա Ժ Ի Ն Բ

ՏՈՀՄԱՏԻՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԻ ՔԱՅՔԱՅՈՒՄԸ ԵՎ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ
ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԿԶՐԱՎՈՐՈՒՄԸ: ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՆԱԳՈՒՄԸ

Դրուխ հինգերորդ.—Հայաստանը միջին բրոնզի դարի ժամանակաշրջանում (Հ. Ա. Մարտիրոսյան)

1. Հայաստանի միջինբրոնզեդարյան մշակույթի բնույթն ու զարգացման ուղիները	157
2. Միջին բրոնզի դարի տնտեսությունը	163
3. Սոցիալական փոփոխությունները: Ռազմական դժոկրատիա	172

Դրուխ վեցերորդ.—Հնագույն դասակարգային հասարակությունները Հայկական լեռնաշխարհի հարավային և արևմտյան մասում (Ի. Մ. Դյակոնով)

1. Դասակարգային հասարակության առաջացումը Փոքր Ասիայում, Խեթական թագավորությունը	175
2. Միտաննի պետությունը Հյուսիսային Միջագետքում և Հայկական լեռնաշխարհում	181

Դրուխ յոթերորդ.—Հայասա-Ազգի ցեղային միությունը

✓ 1. Հայասա-Ազգիի տեղորոշումը, էթնիկական կազմը և լեզուն (Ս. Տ. Երեմյան)	189
✓ 2. Ռազմական դժոկրատիան Հայկական լեռնաշխարհի երկրներում (Ս. Տ. Երեմյան, Ի. Մ. Դյակոնով)	195
3. Հայասա-Ազգի ցեղային միությունը և Խեթական թագավորությունը (Ի. Մ. Դյակոնով)	197

Դրուխ ութերորդ.—Հայաստանը զարգացած կամ ուշ բրոնզի ժամանակաշրջանում (Հ. Ա. Մարտիրոսյան)

1. Արտադրողական ուժերի զարգացումը	203
2. Սոցիալական կյանք: Անցում դասակարգային հասարակության	220

Դրուխ իններորդ.—Հայերի ցեղային միությունը Արմե-Շուպրիա երկրում (Ս. Տ. Երեմյան)

1. Թրակա-փուլուգական ցեղերի հաստատվելը Փոքր Ասիայում	230
2. Հայերի ցեղային միությունը Արմե-Շուպրիա երկրում	237

Դրուխ տասներորդ.—Պաշտամունքը, կրոնը և արվեստը նախնադարյան Հայաստանում (Հ. Ա. Մարտիրոսյան)

1. Կրոնական հավատալիքների և արվեստի ծագումը	247
2. Նեոլիթ-էնեոլիթյան արվեստը և պաշտամունքը	250
3. Ուրբրոնդեդարյան հավատալիքն ու արվեստը	267

Բ Ա Ժ Ի Ն Գ

ՎԱՂ ՍՏՐԿԱՏԻՐԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ:
ՈՒՐԱՐՏՈՒ (ՎԱՆԻ ԹԱԴԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ)

Գլուխ տասնմեկերորդ.—Ուրարտու պետության կազմավորումը

1. Ճեղային միութուններից դեպի պետություն (Բ. Բ. Պիտտովսկի) 279
2. Ուրարտուի վերելքի սկիզբը (Ն. Վ. Հարությունյան) 283
3. Հայկական լեռնաշխարհի և Փոքր Ասիայի պետություններն ու ցեղերը ուրարտական նվաճումների նախօրեին (Ի. Մ. Դյակոնով) 292

Գլուխ տասներկուերորդ.—Ուրարտուն Առաջավոր Ասիայի հզորագույն պետություն (Ն. Վ. Հարությունյան) 300

Գլուխ տասներեքերորդ.—Ուրարտուն մ. թ. ա. VIII դարի վերջին և VII դարում (Ն. Վ. Հարությունյան) 319

Գլուխ տասնչորսերորդ.—Ուրարտուի սոցիալ-տնտեսական կարգը, պետական կառուցվածք և ֆազաները

1. Սոցիալ-տնտեսական կարգը (Ն. Վ. Հարությունյան) 338
2. Պետական կառուցվածքը (Ն. Վ. Հարությունյան) 344
3. Քաղաքները (Հ. Ա. Մարտիրոսյան) 351

Գլուխ տասնհինգերորդ.—Ուրարտական թագավության տնտեսությունը

1. Գյուղատնտեսությունը (Ն. Վ. Հարությունյան) 359
2. Արհեստներ (Բ. Բ. Պիտտովսկի) 376

Գլուխ տասնվեցերորդ.—Արվեստ, կրոն, գիր, գրականություն (Բ. Բ. Պիտտովսկի) 391

1. Գեղարվեստական արհեստագործություն 391
2. Ճարտարապետություն 398
3. Կրոնը և հավատալիքները 407
4. Լեզուն և գիրը 414

Բ Ա Ժ Ի Ն Գ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԱՎԱՐՏԸ: ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆՆԵՐԻ
ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿ

Գլուխ տասնյոթերորդ.—Հայ ժողովրդի կազմավորման ավարտը և հայկական առաջին պետական կազմավորումները (Ս. Տ. Երեմյան)

1. Արմե-Շուպրիա թագավորությունը 423
2. Երվանդունիների հայկական պետությունը 435

Գլուխ տասնութերորդ.—Հայաստանը Արևմեյան Պարսկաստանի տիրապետության ներքին (Գ. Ա. Տիրացյան)

1. Հայկական թագավորության ենթարկումը Աքեմենյան տերությանը 444
2. Հայաստանի ներքին կյանքը Աքեմենյանների տիրապետության ժամանակաշրջանում 453

Գլուխ տասնիններորդ.—Հայկական մշակույթը VI—IV դարերում (Գ. Ա. Տիրացյան)

1. Նյութական մշակույթը 465
2. Հայկական էպոսի հնագույն շերտը 479
3. Հայերի հնագույն հավատալիքները 483

Բ Ա Ժ Ի Ն Ե

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՀԵՆՆԻՍՏԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ:
ՍՏՐԿԱՏԻՐԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Իրախաներուդ.—Հիլենիզմը արեւելում (Գ. Խ. Սարգսյան) 490

Իրախաներուդ.—Հայաստանը վաղ հիլենիզմի ժամանակաշրջանում (Գ. Ա. Տի-
րացյան)

1. Հայաստանը անկախ պետություն 500
2. Հայկական պետության լինելը Ալեքսանդր Մակեդոնացու հաջորդների
օրոք 508
3. Հայաստանը մ. թ. ա. III դարում 510
4. Հայաստանի տնտեսական զարգացումը Քաղաքաշինություն 516

Իրախաներուդ.—Հայաստանի միավորումը և իրազեկումը Արտաշես Ա-ի օրոք
(Գ. Խ. Սարգսյան)

1. Հայկական պետությունների ազատագրումը Սելևկյանների գերիշխա-
նությունից 521
2. Մեծ Հայքի սահմանների ընդարձակումը 526
3. Երկրի ներքին կյանքը 534
4. Հայաստանը, Փոքր Ասիան և Սելևկյանները 542
5. Հայաստանը Արտաշես Ա-ի հաջորդների ժամանակ 551

Իրախաներուդ.—Հայկական աշխարհակալ տերությունը: Տիգրան Բ (Գ. Խ.
Սարգսյան)

1. Տիգրան Բ-ի գահակալումը 554
2. Տիգրան Բ-ի նվաճումները 558
3. Հայկական տերությունը, նրա տեղն ու դերը Առաջավոր Ասիայում 565
4. Մեծ Հայքը Տիգրան Բ-ի տերության համակարգում 573

Իրախաներուդ.—Հայ-հռոմեական պատերազմը (Գ. Խ. Սարգսյան)

1. Հռոմի առաջխաղացումը դեպի Արևելք և Հայաստանը 580
2. Հայ-հռոմեական պատերազմի սկիզբը 584
3. Հռոմեական բանակի նահանջը Հայաստանից 589
4. Հռոմեացիների նոր հարձակումը, Հայաստանը Հռոմի դաշնակից 595
5. Հայաստանը պարթևա-հռոմեական հարաբերությունների կարևորագույն
գործոն 600

Իրախաներուդ.—Հայաստանը Արտավազդ Բ-ի և նրա հաջորդների ժամանակա-
շրջանում (Գ. Խ. Սարգսյան)

1. Կրասոսի պարթևական արշավանքը և Հայաստանը 603
2. Պարթևա-հայկական դաշինքը՝ գործողության մեջ 609
3. Անտոնինոսի արեւելյան արշավանքը և Հայաստանը 616
4. Պաքար Հռոմի դեմ Հայաստանի անկախության համար Արտաշես Բ-ի
օրոք 626
5. Հայ ժողովրդի հետագա դիմադրությունը հռոմեական ագրեսիային և
Արտաշեսյան դինաստիայի անկումը 631

Գլուխ ԲԱՆՈՒՆԵՐՈՂ.—Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական կարգը հեղինակական դարձրելու մասին (Գ. Խ. Սարգսյան)

1. Հին Հայաստանի հասարակարգի ուսումնասիրությունը	635
2. Հողային հարաբերությունները, Գյուղական համայնքը	640
3. Ստրկատիրություն, Ստրկական ուժի աղբյուրները	646
4. Քաղաքը հեղինակական դարձրելու մասին Հայաստանում	655
5. Քրիստոնեություն և տաճարային տնտեսություն	663

Գլուխ ԲԱՆՈՒՆԵՐՈՂ.—Հայաստանի պետական կարգը հեղինակական դարձրելու մասին

1. Կենտրոնական իշխանությունը (Գ. Խ. Սարգսյան)	667
2. Պետական կառուցվածքի տարրեր (Գ. Խ. Սարգսյան)	678
3. Դրամական շրջանառությունը հին Հայաստանում, Հայկական դրամներ (Խ. Ա. Մուշեղյան)	689

Բ Ա ժ ի ն Ջ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՀՌՈՄԵԱՆՊԱՐԹԵՎԱԿԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՈՂՈՐՏՈՒՄ

Գլուխ ԲԱՆՈՒՆԵՐՈՂ.—Մեծ Հայքի պայմանը անկախության համար Արտաշեսյան դինաստիայի անկումից հետո (Ս. Տ. Նրեմյան)

1. Միջազգային քաղաքական իրադրությունը I դարի սկզբներին, Հռոմը, Պարթևստանը և Հայաստանը	703
2. Հռոմեական դրածոները հայկական դահի վրա մ. թ. I դարի սկզբներին	708
3. Հռոմեա-պարթևական պայքարը առաջնության համար Արևելքում և Հայաստանում	714
4. Հայերի պայքարը հռոմեական դրածոների դեմ	721
5. Տրդատ Արշակունին հայկական դահի թեկնածու	730

Գլուխ ԲԱՆՈՒՆԵՐՈՂ.—Տասնամյա պատերազմը հռոմեացիների և հայ-պարթևական զորքերի միջև: Տրդատ Ա Արշակունու զանակալույթը (Ս. Տ. Նրեմյան)

1. Հռոմեացիների պատերազմական դրածությունները Հայաստանում Կորդուների գլխավորությամբ	734
2. Նոր քաղաքական իրադրությունը Պարթևստանում և հայ-պարթևական հաղթանակը հռոմեացիների նկատմամբ	743
3. Տրդատ Ա Արշակունու ճանաչումը Մեծ Հայքի թագավոր	755

Գլուխ ԲԱՆՈՒՆԵՐՈՂ.—Հայաստանի քաղաքական վիճակը մ. թ. II դարում (Ս. Տ. Նրեմյան)

1. Հայաստանը մ. թ. I դարի վերջերին և II դ. սկզբներին	765
2. Տրալանոսի արշավանքը և Հայաստանը	768
3. Հայաստանը Վաղարշ Ա-ի ժամանակ	777
4. Հայ ժողովրդի պայքարը Մեծ Հայքը հռոմեական պրովինցիայի վերածելու նոր փորձերի դեմ	782
5. Արշակունիների ժառանգական իշխանության հաստատումը Հայաստանում	788

Գլուխ ԲԱՆՈՒՆԵՐՈՂ.—Հայաստանի տնտեսության և հասարակարգի զարգացումը մ. թ. I—II դարերում

1. Ագրարային հարաբերությունները հին Հայաստանում (Ս. Տ. Նրեմյան)	96
2. Երկրագործությունը հին Հայաստանում (Ս. Տ. Նրեմյան)	93

3. Առետուրը և թաղաքները Հայաստանում մ. թ. I—II դարերում (Ս. Տ. Երեմյան)	807
4. Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում I—II դարերում և հռոմեական շաղաքամենք (Խ. Ա. Մուշեղյան)	813

Դիուխ երեսուներկուհորդ.—Մեծ Հայքի քաղաքաւորայան պետական կառուցվածք մ. թ. I—II դարերում (Ս. Տ. Երեմյան)

1. Պետական մարմինները	823
2. Արքունի գործակալությունները	829
3. Մեծ Հայքի տերիտորիան և վարչական բաժանումը մ. թ. I—II դարերում	836

Բ Ա Ժ Ի Ն Է

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

Դիուխ երեսուներկուհորդ.—Ճարտարապետություն, կերպարվեստ և կիրառական արվեստներ

1. Հելլենիստական դարաշրջանի հայկական մշակույթի բնույթն ու զարգացման փուլերը (Բ. Ն. Առաքելյան)	847
2. Ճարտարապետություն (Ա. Ա. Սահինյան)	849
3. Փանդակադրություն (Բ. Ն. Առաքելյան)	869
4. Մոնումենտալ գեղանկարչություն (Բ. Ն. Առաքելյան)	876
5. Կիրառական արվեստներ (Բ. Ն. Առաքելյան)	878

Գլուխ երեսուներեսհորդ.—Հոգևոր մշակույթ

1. Հին հայ վիպական շարքը (Բ. Ն. Առաքելյան)	891
2. Հին հայկական պաշտամունքը և կրոնը (Բ. Ն. Առաքելյան)	900
3. Գիր-գրականություն (Գ. Ա. Տիրացյան)	907
4. Հելլենիստական թատրոնը Հայաստանում (Գ. Խ. Սարգսյան)	915

Սամաեակագրություն	919
Մատենագրություն	928
Ց ա ն կ ե ռ	945
Անձնանունների ցանկ	947
Տեղանունների և ցեղանունների ցանկ	952

